

ASTAROTH

Pakao? Ali ja sam odgojen u najdubljem preziru prema paklu; naučio sam ga smatrati samo maštom, kao i ostale predrasude koje sam odbacio. A ipak ne mogu poreći činjenicu, samo s razlikom – i to je novo u tumačenju takozvanih vječnih kazni – da mi već jesmo u paklu.

(A. Strindberg, *Inferno*, 1897)

Pretpriča

Ugovor i isplata

Ma koliko to zvučalo neobično, ova priča neće započeti ni rođenjem ni nekim važnim trenutkom u životu glavnog junaka, nego njegovom smrću. A neće se ni u svom daljnjem tijeku, nekim postupkom retrospekcije ili kako drukčije, baviti onim što je bilo s njim prije toga; njegov nas život, ako se pod tim misli sve što čovjek jest ili što doživljava za svoga fizičkog trajanja, uopće ne zanima – ni u cjelini, ni u dijelovima. Na to ćemo se samo kratko osvrnuti u ovoj pretpriči, tek toliko da čitatelj uzmogne vidjeti kako je došlo do toga da ga pratimo nakon što je za sve iz svoje obitelji i šireg kruga onih koji su ga poznavali umro i tako za svagda napustio ovaj svijet.

Već vidim kako netko začuđen primjećuje: a što se tada s njim uopće moglo zbivati da bi to zavrijedilo ikakvu pažnju? Sprovod, misa zadušnica, pokop, a onda dugotrajno i polagano raspadanje u grobu, dok se ne pretvori u prah... I to bi bilo sve! Nešto što se iz generacije u generaciju ponavlja u beskraj, otkad je ljudskog roda, i što je svakome živu čovjeku znano. Ali, *ima mnogo stvari na nebu i na zemlji, o kojima vaša mudrost i ne sanja*, kaže Hamlet Horaciju. Pa ako je doista tako, onda nemoj, poštovani čitatelju, priču koja slijedi samo tako odbaciti kao izmišljaj bez osnove, nego je uzmi kao dio neke moguće stvarnosti o kojoj *tvoja mudrost i ne sanja*, a koja se krije iza one što je držiš nedvojbenom.

Prijedimo, dakle, na stvar!

Kad je Martin Boras, junak naše priče, napunio 80 godina života, dogodilo mu se da je na samoj proslavi svog rođendana, 12. lipnja 1940, dok je bio okružen svim članovima svoje brojne obitelji – ženom, sinovima i unucima, odjednom osjetio kako će mu pozliti, a onda mu je iz

tijela počela polako nestajati snaga. Shvatio je da mu se primiče kraj i da će mu stranac iz vlaka, koga je u mladosti sreo, uskoro pokucati na vrata. Naživio se zaista dovoljno i proveo sav svoj dugi vijek u obilju, sreći i zadovoljstvu, bez ikakvih potresa i trauma.

Oženio se sretno bogatom trgovačkom kćeri, izrodio s njom dva sina, Jakova i Krunu, postao vlasnikom goleme robne kuće, sagradio vilu na Tuškancu i još dvije izvan Zagreba – jednu u Splitu, drugu u Opatiji. A ne bi se moglo reći da mu je pomanjkalo i životnih užitaka; dok je još bio u snazi, grlio je, osim vlastite žene, i još mnoge druge, sve ljepotice kakve se može vidjeti jedino na naslovnim stranicama modnih žurnala. Imao je iza sebe i bogatu političku karijeru; dotjerao je čak i do savjetnika pri Banskom stolu Posavske banovine. Proputovao je takoreći pola svijeta – što poslovno, što kao turist – i vidio sve što je iole zanimljivo vidjeti – od Kipa slobode, preko Eiffelova tornja, do Kineskog zida. A kad se svega zasitio, povukao se u tišinu privatnog života provodeći mirnu i bezbrižnu starost. I svu je djecu i unučad uspio školovati i dobro udomiti. Pritom nikada ničim nije ukaljao ugled niti je opteretio savjest; čitav život bio je poštovan i voljen, ne samo u obitelji nego i u svakoj sredini u kojoj bi se pojavio – bilo kao privatna osoba, bilo kao poslovni partner. Jednom riječju, nije bilo želje koja mu se u životu nije ispunila.

No nitko, pa ni njegovi najbliži, nije znao kakvom je cijenom Boras platio svoju sreću. Ustvari, ni on sâm nije to znao u trenutku kad je plaćao; tek mnogo godina kasnije to će shvatiti, kad stekne naobrazbu i iskustvo, ali tada će biti prekasno.

S obzirom na to da je potekao iz siromašne obitelji težakā bezemljaša i nadničarā, koja je živjela u prigradskom naselju Dubravi pokraj Šibenika i u kojoj je, osim njega, bilo još sedmero djece, Borasu su izgledi za neki veći uspjeh u životu bili skoro nikakvi. Čim je završio četiri razreda osnovne škole, otac ga je, da olakša sebi teret, poslao u Šibenik nekom bogatom težaku da kod njega radi kao sluga. Kako je bio osrednje inteligencije i bez neke posebne darovitosti za bilo koju vrstu posla, vjerojatno bi tu i ostao do kraja svoga radnog vijeka, da ga gazda nije potjerao iz kuće, jer mu je svojom nespretnošću prouzročio golemu štetu; poslao ga je jednom u konobu da u staklenci donese litru vina, a on je na bačvi ostavio pipu otvorenu, pa je vino iscurilo i preplavilo svu konobu. Boras

se nije usudio vratiti u Dubravu ocu, nego je otišao na željeznički kolodvor i od svoje uštedevine kupio kartu za vlak koji je išao u smjeru Zagreba. Kako mu je uštedevina bila više nego skromna, a njemu nije bilo važno dokle će stići, blagajnik mu je dao kartu za novac koji je imao, što je dostajalo taman do Knina. I ondje, u vlaku, zbila se prekretnica koja će njegov život usmjeriti prema nečemu o čemu je mogao samo maštati.

S obzirom na to da je u čitavoj kompoziciji bilo svega dvadesetak putnika, dogodilo se da je s njim u kupeu sjedio samo jedan čovjek. Bio je to gospodin srednjih godina, u naočalama, prosijede kose, odjeven građanski, premda ne pretjerano elegantno, tako da se po svemu doimao kao činovnik srednjeg plaćevnog razreda na pošti ili u sudu. I ništa na njemu nije bilo neobično; čovjek kakvih se na tisuće svakodnevno sreće po gradskim ulicama, restoranima, kolodvorima ili pred poštanskim i bankovnim šalterima. Jedino je kasnije Boras zamijetio – i to je pamtio čitavog života – da mu oči nisu iste boje; jedno je bilo izrazito tamnosmeđe, gotovo crno, a drugo svijetlozeleno.

U početku su obojica šutjela, zadubljeno, svatko u svoje misli. Pritisnut svojim brigama, Boras je gospodina jedva zamjećivao, a ovome se, kako se činilo, nije mililo započinjati razgovor s nekim toliko mlađim od sebe. No, onda se gospodin odjednom, tko će ga znati zašto, zainteresira za njega pa ga počne ispitivati kamo i zašto putuje. Naivan i bezazlen, kakav je tada bio, Boras mu rekne sve o sebi, i tko je, i odakle je, i što mu se dogodilo, i kako zapravo sada ni sâm ne zna kamo ide i što kani. Malo-pomalo, nepoznati ga uspije navesti da mu se otvori u svojoj najdubljoj intimi i da mu priča o tome što bi u životu želio postići i kakvim bi životom želio živjeti. I Boras se raspričao; kako mu je iskustvo u tim pitanjima bilo oskudno, počeo mu je crtati sve ono obilje i blagostanje u kome mu se činilo da pliva gospoda što ljeti dolazi u Šibenik jahtom ili vlastitom kočijom: novaca toliko da mu ništa ne bude pretjerano skupo, raskošne vile, veliku obitelj, mnogo lijepih žena oko sebe i mogućnost da putuje svijetom. U prvi mah se činilo da je gospodin samo htio zadovoljiti znatiželju ili ispuniti nečim vrijeme dugog putovanja, jer je najprije pomno slušao Borasa, pa kad je ovaj bio gotov, jednostavno je opet utonuo u razmišljanja. No, ubrzo se oglasi:

– Mladiću, što bi mislio kad bih ti rekao da mogu ispuniti sve te tvoje želje i osigurati život o kome sanjaš?

– Mislija bi da vas je poslala sama Divica Marija, kojoj se svake večeri molim.

– Ne spominji mi je, molim te! – strese se na trenutak gospodin, kao da ga je prožela neka studen. – Nisam od te sorte. Uostalom, ona i ne postoji. Ali mogu izvršiti ovo što ti kažem.

– Ne virujem. Možda morete samo nešto od toga, ali sve – to je nemoguće.

– Mogu ne samo sve to što si mi rekao nego i mnogo više. Jer ti si spomenuo samo ono s čime bi sada bio zadovoljan. Ali u životu ima toliko mnogo stvari, o kojima ti još i ne sanjaš i koje ćeš možda kasnije poželjeti. Ja ti i te želje mogu ispuniti, kad za to dođe vrijeme i kad ih budeš imao.

– Vi se sigurno šalite. Ili me oćete uviriti da imate neke natprirodne moći.

– Ništa u tome nema natprirodno. Pred svakim čovjekom stoji bezbroj putova u budućnost, a samo je jedan od njih onaj koji ga vodi sreći. Ljudi nasumce biraju, i rijetko kad pogode pravi. A ako ga i pogode, prije ili poslije skrenu s njega i udare stranputicom. Ja bih ti najprije kod tog izbora pomogao, da ne pogriješiš, a onda te dalje vodio, tako da ti se nikad ništa ne bi dogodilo što sam sebi ne bi mogao poželjeti.

– I baš mi svaku želju morete ispuniti?

– Svaku!

– Morete li, recimo, učiniti da budem kralj?

– U danim okolnostima mogao bih čak i to. Vidiš, svaki čovjek ima pred sobom ograničen broj mogućnosti koje su mu određene sudbinom već pri samom rođenju. Da si, recimo, član neke kraljevske obitelji, ili makar neki daleki njezin rođak, to mi ne bi bio nikakav problem. No, ovako je teško. Ne mogu ispunjavati želje koje nadilaze krug tvojih realnih mogućnosti. Inače, mogao bi tako poželjeti da putuješ, recimo, na Mars, i što onda? Kako ću ti to ispuniti, kad se za to još nisu stekli nikakvi uvjeti.

– Evo jedne koja nije toliko nemoguća. Želija bi da mi karta koju imam važi sve do Zagreba! Morete li nekom čarolijom to učiniti?

– O, to je takva sitnica...

Gospodin nije uspio do kraja ni izgovoriti rečenicu, kad se odjednom na vratima kupea ukaže kondukter, koji od obojice zatraži vozne

karte. Oni mu ih pruže, a on ih najprije pažljivo pregleda, a onda poništi i upita:

– Tko ide do Zagreba?

– Mladi gospodin! – reče Borasov suputnik.

– Dakle, vi do Knina!

Zaključivši tako, kondukter vrati Borasu kartu koja je važila do Zagreba, a gospodinu dade onu Borasovu i ode dalje.

– Eto, ispunjeno! – reče gospodin.

– Ma to je bija običan trik! – nasmije se Boras. – Meni je dâ vašu, a vi ste uzeli moju.

– Svejedno, trik ili ne, ispunio sam ti želju na meni najlakši način. Kakva želja, takvo ispunjenje. Kad se radi o težim i složenijim željama, tada ulažem više truda i vještine. I nema toga što ti ne mogu priuštiti. Naravno, ako želja ne prelazi one granice koje ti je u budućnosti sudbina postavila.

– Pa da vidimo! Evo, u žepu nemam ni prebite krajcare. Morete li učiniti da mi se tu stvori... eto, uzmimo, barem iljadu forinta?

– Polako! Još se nismo pogodili. Bit će i to ako prihvatiš moje uvjete. I ne samo to. Plivat ćeš u bogatstvu.

– Znači, i vi od mene tražite nešto zauzvat?

– Vidiš kako si pametan! Naravno da tražim. Pazi ovamo! Ja ću tebi služiti i ulagati sve svoje snage da ispunim svaku tvoju želju. A kad više ne budeš imao nikakvih želja... ili kad se okolnosti promijene toliko da mi to postane nemoguće... ti ćeš služiti meni.

– Mislite li vi to na vrime kad ostarite i onemoćate? Da se onda ja brinem o vama?

– Pa... moglo bi se i tako reći, ako se pogleda s neke točke motrišta... Da, kad ta moja služba dođe u proturječje s nekim prirodnim zakonima... kao, recimo, sada kod one želje da postaneš kralj.

– Dobro, pristajem! – reče Boras veselo, očito vjerujući da se opet radi o nekom triku kao ono maloprije.

– Nije dovoljno to samo reći. Da bi se cijela stvar uzela ozbiljno i da bi bilo nekog jamstva kako će se svatko držati obećanja, treba sklopiti ugovor. Imam ga pri sebi već sastavljenog. – Tu gospodin posegne u svoju torbu i izvuče iz nje list papira na kome je bio rukom ispisan tekst. – Trebaš ga samo potpisati. Izvoli, pogledaj!

Boras uzme i pokuša pročitati, ali odmah ustanovi da to nadilazi njegove mogućnosti. U osnovnoj školi, doduše, naučio je čitati, ali je bez muke raspoznao samo velika i mala tiskana slova, a ona rukom pisana jedino ako su bila izvedena krasopisom. No ovaj tekst bio mu je toliko nečitak da u njemu ni jedno jedino slovo nije uspijevaio odgonetnuti.

– Ne morem ovo pročitati! Recite mi vi, šta tute piše?

– Ono što sam ti već rekao: najprije ću ja tebi služiti, dok mi to bude moguće, a poslije ti meni. Ne boj se, neću te prevariti.

– A čime ću potpisati, kad nemam olovke? – upita Boras vragolasto hineći zabrinutost, jer je cijelu stvar već počeo shvaćati kao zgodnu igru da bi se skratilo vrijeme.

– Eto ti na! – napravi i gospodin tobože zabrinuto lice, kao u potvrdu tome. – Nemam je ni ja. Ali lako ćemo se snaći. Žigica bi nam mogla poslužiti kao pero.

S tim riječima gospodin iz džepa izvadi kutiju žigica i nožić, pa počne šiljiti jedno drvce.

– A tinta? Imate li tinte?

– Nemam. Ali i za nju ćemo naći nadomjestak. Dopusti! Neće te boljeti.

Gospodin uhvati Borasu ruku, a onda ga nožićem lagano, da je jedva i osjetio, bocne u prst palac, tako da iz njega poteče nekoliko kapi krvi, koje on dočeka na metalnoj tabakeri. Nakon toga pruži Borasu zašiljenu žigicu da potpiše. Ne može se reći da Boras nije malko i ustuknuo; napokon, nije mu bilo lako vidjeti kako mu netko pušta krv, bez obzira na to što ga to nije zaboljelo više nego da ga je pecnula muha. Ali, kako mu se ova igra sve više sviđala, odmah je prešao preko toga, uzeo žigicu i, umačući je u krv, nacrtao njome na papiru svoje inicijale. No čim je to napravio, začuje se u blizini kondukterov glas: „Putnici za Knin neka se pripreme za izlazak!“ Gospodin spremi potpisani list natrag u torbu, a onda dohvati svoj prtljag.

– Šta, već izlazite? – upita sa žaljenjem Boras, očito razočaran što se prekida ovako zgodna zabava.

– Naravno! – reče gospodin smiješeći se, kao da je sve doista i bila samo zabava. – Pa ja imam kartu do Knina, zar ne? Uostalom, sve smo već uglavili. Odsad pa nadalje sve će ti ići kao po loju. Znam da ćeš sutra, kad stigneš u Zagreb, pokušati naći neki pravi posao za sebe. Pazi,

nemoj se zalijetati! Najprije prošeći ulicama i dobro pogledaj radnje. I one obrtničke i one trgovačke. A kad nađeš onu koja ti se najviše sviđa i u kojoj bi želio raditi, samo uđi i zatraži posao. Odmah ćeš ga dobiti.

– A hiljadarka? – šaljivo će Boras hoteći gospodinu staviti na znanje kako ipak nije toliko naivan da bi u sve povjerovao.

– Pogledaj u džepu!

Boras posegne rukom u džep i u njemu doista nađe svežanj novčanica. Ne vjerujući svojim očima, počne brojiti; bilo je čak i preko tisuću forinti, točnije, tisuću i dvjesto. Kad je digao pogled prema gospodinu da ga upita kako je izveo to čudo, njega više nije bilo. Skočio je do prozora, otvorio ga i provirio van, ali ni na kninskom kolodvoru, gdje se vlak zaustavio, među onom nekolicinom ljudi, koji su se tu vrzmali, nije ga mogao pronaći. Nestao, kao da je u zemlju propao.

Kad je vlak krenuo dalje, odjednom se u hodniku začuje neka strka. Čovjek iz susjednog kupea panično je dozivao konduktera, a kad se ovaj pojavio, reče mu krajnje uzbuđenim glasom:

– Ja sam opljačkan! Dok sam tu spavao, netko mi je iz novčanika izvadio sav novac. Bilo je u njemu tisuću i dvjesto forinti.

Boras se sav strese od zaprepaštenja. Upravo toliko stvorilo se kod njega u džepu. Dok su vani na hodniku ljudi jurili tamo-amo, komentirajući to što se dogodilo i nagađajući tko bi mogao biti kradljivac, on se sav skutrio i pravio da ništa od toga ne zapaža. Kako se prepaao da bi netko njega mogao osumnjčiti i pretraživati, neprimjetno je izdvojio dvije novčanice od sto forinti i bacio ih kroz prozor; ovako kad postoji neka razlika od pokradene svote, lakše mu se pravdati da je novac njegov. Srećom, nitko ga nije pozivao na red. Ali kad se cijela stvar smirila i ljudi odustali od potrage, Borasa je počelo mučiti nešto drugo: pitao se je li doista svota koja se stvorila kod njega opljačkana iz susjednog kupea. Kad malo bolje razmisli, činilo mu se nemogućim, jer njegov suputnik ni jedan jedini put nije izišao iz kupea. A kad ga je na kraju napustio da bi se iskrcao u Kninu, novac je već bio u Borasovu džepu. Dakle, nije imao kad počiniti krađu. A ipak, podudarnost u svoti bila je frapantna.

Premda nije bilo ničega što bi mu za to davalo potvrde, Boras je tada prvi put, iako nejasno, osjetio kao da u usluzi koju mu je gospodin učinio nešto smrdi. I nehotice, samo od sebe nametnulo mu se pitanje: ako on doista može ispunjavati nečije želje, ne čini li to uvijek ovako,

na štetu drugoga? No, Boras se nije dugo tim opterećivao. Zadovoljstvo što je sada bio koliko-toliko osiguran, da može proboraviti nekoliko dana u Zagrebu i kupiti sebi kartu natrag za Šibenik, bilo je jače od moralne dvojbe. Utoliko više što je još uvijek pomišljao kako je onaj razgovor ipak bio samo obično traćenje vremena. A onda, napokon, što ako je gospodin nekom mađioničarskom vještinom i digao novac čovjeku iz susjednog kupea? „Ja s tim nemam ništa“, zaključio. „Uostalom, ja se u svako doba mogu čak i pred oltarom zakleti da to nisam tražio niti sam znao da će on to napraviti.“

Kad je vlak rano ujutro stigao u Zagreb, Borasu je prva stvar bila provjeriti je li sklopljeni ugovor doista valjan, ili je samo šala, kao što mu se sve vrijeme činilo. Postupio je točno po gospodinovu naputku: stao je šetati ulicama i razgledavati izloge raznih trgovačkih i obrtničkih radnji. Više od dva sata proveo je u tome a da mu ništa nije posebno privuklo pozornost. I kad je već mislio odustati, dogodilo mu se da je pred jednim izlogom zastao i, kao opčinjen, zabuljio se u njega; iz njega ga je zapljusnula dotad neviđena ljepota. U izlogu su na manekenskim lutkama, tako vješto izrađenim da su se doimale kao živi ljudi, bila izvešana vrlo elegantna muška odijela i ženske haljine po najnovijoj modi. Iznad radnje stajao je natpis „MILAN KERNER, PRODAVAONICA TEKSTILA“. Boras dugo nije mogao skinuti pogled s te raskoši, a onda mu se odjednom rodi želja da se tu zaposli. No, skepsa u pogledu ozbiljnosti ugovora nije mu još uvijek dala ući i otvoreno zatražiti posao. I već je krenuo dalje da se kani izloga i počne razgledavati grad, kad odjednom pomisli: „A što me košta ući i provjeriti? Nemam što izgubiti.“ Skupio je malko hrabrosti, okrenuo se i vratio, a onda ušao u radnju. Za pultom je stajao postariji čovjek, ćelav, s nešto prorijeđene prosijede kose, neke blijedosive boje lica, koja je već na prvi pogled otkrivala da je bolestan. Kako u radnji nije bilo kupaca, on se odmah obrati Borasu:

– Što treba mladi gospon?

– Ma znate... – još uvijek se Boras malko kolebao bi li rekao ili ne, a onda se odjednom naglo osmjeli. – Tribam posal. Bilo kakav.

– Zbilja? – iznenadi se trgovac. – Kako ste došli na tu ideju da se baš meni obratite?

– Tako... idem od jednog do drugog mista pa tražim... Mislija sam, ne košta me ništa ako i ovde pogledam.

– Pitam vas to, jer mi je zaista potreban pomoćnik. Upravo se spremam dati oglas u novine. Ali još nisam nikome ništa o tome govorio, pa mi je zato čudno... Ma, recite mi otvoreno, je li vas ipak netko uputio meni?

– Pa... kako da vam rečem... Na neki način i je... Jedan čovik u vlaku... Ne bi vam zna reći ni ko je ni kako se zove.

– Nevjerojatno! A što znate raditi?

– Ništa posebno i svašta pomalo. Ja sam vam dosad radija u jednoj bogatoj kući... bija sam, kako se to reče, „Katica za sve“.

– Upravo mi netko takav i treba. Pametan momak, koji nije kvalificiran samo za neki određeni posao i koji se neće ustručavati raditi bilo što, ako zatreba. Ne volim one koji gundaju kad se od njih zatraži da rade nešto što tobože ne spada u njihovu struku.

– Ja ću vam raditi sve šta god mi rećete, gospodine. I bit ću zadovoljan koliko mi god platite. Dosta mi je da imam šta pojist i di prispavat.

Tako je započeo Borasov uspon. Kerner ga je zaposlio najprije u radnji, na poslovima koji ne zahtijevaju nikakvu stručnost, čišćenju dućana, prenošenju tereta, dizanju ili spužtanju limenih kapaka, ispraćanju kupaca, osobito ako su odnosili veće količine kupljene robe, i uglavnom na svemu što je iziskivalo neki fizički napor. Kako je momak bio marljiv i poslušan, a pokazalo se ubrzo da je i pošten, doveo ga je i kući, da tamo pomaže njegovoj ženi u kućanskim poslovima. Dao mu je služinsku sobicu, pristojnu plaću, pa i dosta slobodnog vremena, tako da je mogao pohađati večernju trgovačku školu, kupovati knjige i polagati razrede. Ubrzo, kad je stekao neku naobrazbu i iskustvo, povjeravao mu je teže i složenije zadaće; od usluživanja kupaca, polaganja dnevnog utrška u banku, pa do vođenja čitave radnje. No, unatoč čudnom načinu na koji mu je sve tako dobro krenulo, baš onako kako je on to želio, Boras i dalje to nije držao rezultatom onoga ugovora, nego prije sretnim stjeca- jem okolnosti i pukim slučajem. Pa i onda kad se zaljubio u gazdinu kćer Veroniku i zapazio da se i on njoj jednako sviđa, nije to pripisivao ugovoru ni onome neznancu iz vlaka, nego je radije vjerovao da je sve posljedica njegova osobnog šarma.

O tad pa nadalje sve će se odvijati sukladno njegovim najskrovitijim željama. Dvije godine nakon njegova dolaska gazda Kerner će umrijeti, a ni puni mjesec dana iza toga slijedit će ga i njegova žena. Veroniki će

tako Boras ostati jedini oslonac. Kako su i ona i on suzbijali svoje želje u vrijeme dok su joj roditelji bili živi, sad kad su se osjetili slobodni, jednostavno su se objesili jedno drugom oko vrata, i ta je veza ubrzo rezultirala brakom. Tako je Boras odjednom, doslovce preko noći i bračne postelje, postao gazda. Pod njegovim vodstvom posao će doživjeti pravi procvat; Kernerov dućan će mu postati pretijesan, pa će kupiti još nekoliko lokala u gradu, što će ga dovesti dotle da na koncu otvori čak i golemu robnu kuću. Uskoro će trgovina odijelima prijeći na njihovo kreiranje i proizvodnju, pa će Boras postati vlasnikom najuglednijeg modnog salona u gradu, koji će na tržište plasirati najskuplje modne novitete. Tu negdje započet će i njegov dvostruki život; na jednoj strani prepuštat će se idiličnom ugođaju obiteljskog doma, među djecom i unučadi, a na drugoj bit će okružen mladim manekenkama, koje će se natjecati za njegovu naklonost. I političari će mu se početi dodvoravati. No s njima će Boras biti oprezan; ako su na vlasti, održavat će prisne odnose, ali nikada toliko da bi im dao povoda povjerovati kako je do kraja njihov i kako im se ne treba više oko njega truditi. Jednom riječju, nije bilo toga što je poželio u životu, a da mu se to nije i ostvarilo. Čak i zdravlje ga je služilo na najbolji mogući način, tako da tijekom svog dugog života nikada nije bio ozbiljnije bolestan, a još je i poslije šezdesete godine zadržao šarm, na koji su se lijepile žene mnogo mlađe od njega. No, jedna jedina stvar nije se odvijala prema njegovoj želji i išla je svojim tijekom, ma što on poduzimao, a to je starenje i gubitak snage koji dolazi s njim. Prirodni proces ništa nije moglo zaustaviti niti se moglo što učiniti da on krene unatrag.

Kroz sve to vrijeme Boras je posve zaboravio na onu zgodu u vlaku i ugovor koji je potpisao. Tek u drugoj polovici svoga vijeka, kad se tijekom svoje naobrazbe upozna s pričom o doktoru Faustu, uočiti će neku njezinu podudarnost sa svojim slučajem, no to će mu se učiniti toliko fantastičnim, da mu neće padati na pamet dovoditi te dvije stvari u vezu. Ta onaj gospodin u vlaku djelovao je tako obično; ništa na njemu nije ukazivalo na to da bi mogao biti kakva varijanta Mefista ili da bi mogao imati ikakve veze sa Sotonom. Čak mu je i lice zaboravio; jedino su mu u sjećanju ostale one njegove raznobojne oči. Cijelu stvar je počeo uzimati ozbiljnije tek kad je zapazio da više nema nikakvih želja i da mu se ona jedna jedina koju ima, da izbjegne starenje i smrt, ne ostvaruje nikako. Tada je počeo pomalo shvaćati tko je zapravo stajao

iza svih njegovih uspjeha u životu. Ali i u tim trenucima znao je pomišljati kako su takve ideje najvjerojatnije posljedica staračke paranoje i straha od smrti.

Ponekad bi se sjetio i one zgrade u vlaku, kad je onaj čovjek iz susjednog kupea vikao da mu je nestalo tisuću i dvjesto forinti, koje su se toga trena nalazile u njegovu džepu. „Gospode,“ pomišljao je, „kolike li sam štete i nesreće i kolikim ljudima morao prouzročiti svime onime što sam za života stekao ako je onaj novac onda doista bio opljačkan!“ Tek tada, na pragu devetog desetljeća života, pojavila se u njemu neka vrsta moralne krize, pa se pokušao u svojim mislima obratiti Bogu i moliti. Ali riječi koje je u sebi izgovarao zvučale su mu prazno i nikakve ih emocije nisu pratile. U tim brigama i pokušajima da se pred nekim višim autoritetom barem djelomice opere dočekaio je i svoj osamdeseti rođendan, kad je osjetio da mu se primakao kraj. Sudeći po priči o doktoru Faustu, sad bi i njemu Sotona morao doći naplatiti dug. Možda će se pojaviti a da ga on i ne prepozna, jer mu se nikako više ne može sjetiti lica. Ali ne, mislio je, ipak će ga prepoznati po onim njegovim očima; nikada prije ni poslije nije sreo čovjeka kod koga bi one bile toliko različite.

No, vratimo se početku ove priče!

Kad je Borasu pozlilo na proslavi rođendana i kad je na trenutak izgubio svijest, cijela se kuća uznemirila. Veronika i sinovi odmah su ga pridigli, uhvatili pod ruke i odveli u spavaću sobu, tu ga skinuli i položili u krevet, a onda je Veronika nazvala hitnu pomoć. Uskoro je stigao liječnik, čovjek srednjih godina, Veroniki posve nepoznat, iako se često koristila uslugama ambulante iz koje je došao, i smjesta se dao na posao. Slušao je stetoskopom Borasovo disanje, mjerio mu tlak, brojio otkucaje srca, zavirivao u usta i pod očne kapke, jednom riječju, radio sve što liječnici rade u takvim prilikama, ne progovarajući pritom ni riječi niti izražavajući licem išta što bi ulijevalo nadu ili izazivalo zabrinutost. Boras se sve vrijeme držao krajnje pasivno i mehanički izvršavao sve što bi liječnik zatražio od njega; kao da se posve predao u ruke sudbine, pa ga više ništa što se zbiva s njim ili oko njega ne zanima. Kako se liječnik dugo i uporno nije izjašnjavao, Veronika ne izdrži i upita ga je li stanje njezina muža ozbiljno. Umjesto odgovora, on je samo bezizražajno pogleda i nastavi svoj posao, a onda, nakon nekog vremena, priopći svima da bi morao izvršiti još neke pretrage, za koje mu je potrebna puna

koncentracija, te ih zamoli da ga ostave s bolesnikom nasamo. No, čim su se svi udaljili, liječnik se prestane baviti Borasom, uzme stolac, primakne ga njegovu krevetu, sjedne prebacivši nogu preko noge i ostane tako nepomičan, kao da ga se Borasovo zdravlje više uopće ne tiče, nego je odlučio samo mirno sačekati da ovaj ispusti dušu. To potraje toliko da je i Boras, unatoč odsutnosti duha i potpunoj ravnodušnosti, morao zapaziti svu neobičnost situacije. On se odjednom prene iz svoje letargije i na trenutak dođe sebi, pa upita:

– Onda, doktore? Što imate reći?

– Dragi Boras, ništa što bi vam moglo uliti kakvu nadu! – ogłosi se liječnik takvim hladnim tonom, kao da priopćava kako je vani počela kiša. – Došao je trenutak da se morate seliti s ovoga svijeta.

Iznenaden ovakvim u najmanju ruku neobičnim komentarom za nekoga tko je položio Hipokratovu zakletvu, Boras tek sad podigne glavu i zagleda se malo bolje u liječnika. Premda mu se lice odmah učinilo poznatim, dugo nije znao kamo bi ga smjestio, sve dok mu se pogled nije zaustavio na njegovim očima. I tada mu odjednom postane sve jasno. Kroz naočale su ga gledala dva raznobojna oka, jedno izrazito tamno i drugo svjetlije, zelenkasta sjaja.

– Dakle, vi! – reče Boras rezignirano, ne pokazujući nimalo iznenađenja. – Znao sam da je došlo vrijeme kad ćete se pojaviti.

– Pa divno! – odvrati nekako veselo liječnik, kao da uživa u trenutku. – Odavno se nismo vidjeli. Vidim da ste se u međuvremenu educirali. Niste više onaj naivan i neuk mladić iz vlaka. A koliko mi se čini, shvatili ste već i tko sam. Ne znam jedino znate li i kamo vam je sada ići i što vam je činiti.

– Nagađam iz onoga što se priča i što sam pročitao. Očito ravno u pakao.

– No, niste daleko od istine, ako se isključe sve one bajkovite predrasude kojima su opterećene te priče i literatura koju ste čitali. Pakao nije nikakvo mjesto boravka, ni izvan, a pogotovo ne ispod ovoga svijeta. On je tu u vama i oko vas, samo što ga ne prepoznajete. I ne idete vi u njega, nego on u vas, u vidu vašeg novog odnosa prema stvarima. Dosad ste uživali u onome što vas okružuje, a sad ćete se s time malo pomučiti. Nas dvojica ćemo samo izmijeniti uloge, a što se tiče mjesta boravka, nema nikakve promjene. Možda ostanete čak i tu, u Zagrebu.

– Kako? Zar neću umrijeti?

– I hoćete i nećete, kako se uzme. Inače kako biste mogli ispuniti svoj dio ugovora? Mislim na ono o čemu čak i vaša literatura u stihovima govori:

*Ja ovdje ću ti vjerno služiti,
Na mig tvoj ja ću uvijek spreman biti,
Al' tamo kad se sastanemo mi,
To isto činit ćeš mi ti.*

Tako nekako to ide kod Goethea, zar ne? Samo što ni Goethe nije shvatio da nema „ovdje“ i „tamo“. Sve je „ovdje“. A ostalo... mislim, što je tko kome od nas dvojice dosad bio i što ima odsad biti... prilično je točno naslutio; skoro da se može uzeti doslovce tako kako kaže.

– Znači li to da ću ovdje na zemlji i kao živ čovjek ja vama služiti? I da mi ne predstoji seoba u neki zagrobni svijet?

– Upravo to! I ispunjavat ćete svaku moju želju. Baš kao što sam i ja vama.

– Ali ja nemam te moći koje imate vi.

– Ne brinite! Ja neću ni tražiti od vas ništa što nadilazi moći koje imate.

– Nisam mislio samo na fizičke mogućnosti. Što ako zatražite od mene nešto što se protivi mojoj savjesti... nešto nemoralno? Zna se što vi možete poželjeti.

– Takvi nesporazumi ovdje su posve isključeni, jer će svaka moja želja biti i vaša. Kidat ćete se od nastojanja da je što prije ispuniti. A ako vam se i rodi kakav otpor, svim ćete ga silama nastojati potisnuti u sebi. Uostalom, strpite se još malo, pa će vam sve biti jasno.

– I dokle ću to tako... ja vama služiti?

– Do kraja moga vremena, kao što sam i ja vama. Ugovor predviđa jednake uvjete za obojicu.

– Ali vaše vrijeme je beskonačno, za razliku od moga!

– Beskonačnost i konačnost su prazne riječi koje ništa ne znače. Ljudi njima označavaju nešto što uopće ne mogu pojmiti.

– Možete li mi objasniti još nešto? Zašto ste baš mene odabrali? Ja nisam ni pametan kao doktor Faust niti imam bilo kakve sposobnosti koje bi nadilazile prosjek.

– Patite od istih zabluda od kojih i Goethe. Ja ne dajem nikakvu prednost iznimnim značajevima. Meni su podjednako važni i oni učeni i oni neuki, i geniji i mediokriteti.

– Dakle, ima nas više, koji smo se ovako uhvatili na lijepak?

– A što ste mislili? Ima cijela vojska mojih službenika. Iz svih struktura. I umjetnikā, i znanstvenikā, i svećenikā, i političarā, i radnikā, i seljakā, da ne nabrajam dalje. Vi biste se začudili kad bih vam rekao s kim sam sve dosad sklopio ugovor.

– Tko ste ustvari vi? Jeste li doista Sotona? I zovete li se Mefisto?

– Za neke sam Sotona, a za neke Bog, ovisno o tome što nalaze u meni. Ljudi me vide tako dvojako, jer žive u zabludi da su dobro i zlo dvije različite, pa čak i suprotne stvari. A zapravo su jedna te ista, samo s različitim posljedicama u različito vrijeme. U prvom redu po njihove osobne interese. Jer svako zlo može pod određenim okolnostima biti i nešto dobro, a svako dobro i nešto zlo... A ime mi je Astaroth.

– Astaroth? Nije li to neka fenička božica?

– Svakako! Drevni, prapovijesni narodi su bili bliži istini u poimanju dobra i zla.

– Ali onda biste trebali biti žena.

– I jesam kad prilike to zahtijevaju. Sve ovisi o tome s kim imam posla. Sa ženama lakše komuniciram u ženskom obliku.

– Gospode, sanjam li ja ovo, ili je sve samo predsmrtna tlapnja?

– Odmah će vam sve biti jasno! – reče Astaroth, ustane, a onda skinu sa zida veliko ogledalo i s njim se primakne Borasovu krevetu, pogledavši usput na sat. – Još dvije minute, pa će nastupiti trenutak vašeg uvođenja u novu dužnost.

– Dužnost! Jeste li to rekli dužnost? Kako mislite da ja mogu obavljati ikakvu dužnost u ovoj dobi i u ovakvu stanju?

– Neka vas to ne brine. Dobit ćete drugu ambalažu, prikladnu ulozi koja vam je namijenjena. Pogledajte!

S tim riječima Astaroth prijede rukom preko površine ogledala i odjednom se na njoj ukaže slika; bila je toliko živa i realistična, da se Borasu činilo kako se cio prizor doista odigrava negdje iza njegovih leđa, a on prati njegov odraz u ogledalu. Vidio je kako nekim planinskim predjelom vijuga cesta, a njome ide osobni automobil, kabriolet tvrtke „Daimler“, s otkrivenim pokrovom, kojim je upravljao usamljeni vozač.

Pa kao što teleobjektiv može približiti sliku i uvećati neki njezin detalj, i ovdje se prizor primakne točki Borasova zrenja, a u prvi plan dođe vozačevo lice, tako da ga je Boras sada mogao jasno razabrati. Bio je to čovjek srednje dobi, između 40 i 50 godina, čvrste građe i guste crne kose, koju su ponegdje prošarale sjedine. Astaroth nastavi:

– To je tijelo koje ću vam podariti. Za koji trenutak ovaj će čovjek poginuti i vi ćete se preseliti u njega. Transmisija duše ili, ako hoćete, reinkarnacija. Odsad pa nadalje živjet ćete njegov život, a pripadati meni.

– Kako? On će umrijeti, a ja nastaviti živjeti ovako, kao čovjek u punoj snazi? Ne mogu vjerovati! Ispada da je taj vaš pakao neka vrsta sanatorija u kome se čovjek oporavlja od svih oštećenja koja mu je život nanio.

– Kad budete poživjeli dulje u njemu, s perspektivom da to ide čak i u beskraj, imat ćete posve drukčije poimanje o namjeni toga sanatorija.

– Tko je zapravo taj čovjek? Čime se bavi? I što je meni činiti kad se nađem u njegovoj koži?

– Posve je nepotrebno da vam išta o tome kažem, jer ćete sve to sami otkrivati malo-pomalo. Na vama je da samo slijedite instinkt koji vas bude vodio. I ne pokušavajte više doći u bilo kakav dodir s onim što ste dosad bili. Uvjeravam vas, svako sjećanje na to bit će vam beskrajno bolno.

Odjednom Boras zapazi da je na onu cestu u ogledalu, pojavivši se odnekud iz pokrajnje šume, kojih dvadesetak metara ispred automobila, stupila krava. Bilo je to tako iznenada, da se vozač nije uspio snaći. Kako mu je bilo prekasno zakočiti i zaustaviti auto, on je stao voziti lijevom stranom koliko mu je god to dopuštala širina ceste, s očitom namjerom da kravu zaobiđe. No tada se dogodi još nešto nepredviđeno: iz okuke, koja se nalazila neposredno pred njim, naglo izroni kamion, krećući se ravno prema njemu. U toj situaciji vozač posve izgubi glavu. Nalazio se pred izborom: ili se frontalno sudariti s kamionom, ili udariti u kravu.

I kao što to obično biva kad čovjeka zahvati panika, pa treba u dječiču sekunde donijeti odluku, on najčešće izabere ono najgore od svega što bi u takvoj prilici mogao napraviti. Premda bi mu sudar s kravom bio bezbolniji i moguće je da bi prošao čak i bez nekih većih tjelesnih povreda, vozač, umjesto da skrene udesno, na nju, pa što bude, ode još

više ulijevo, vjerujući valjda da će mu kamion dati mjesta za prolaz. No, pokazalo se da je cesta pretjesna za sve troje – i kamion, i kabriolet, i kravu, pa tako lijevi bočni kotači kabrioleta skrenu preko ruba ceste i auto se s vozačem stane prevrtati u provaliju duboku stotinjak metara. Kako je upravo na tom dijelu planine bila potpuna golet, bez ijednog stabla ili bilo kakve vegetacije, nije bilo ničeg na čemu bi se automobil mogao zaustaviti, pa se tako kotrljao niz stjenovitu padinu prema dnu, gdje je tekao potok. Vozač je već kod prvog prevrtanja ispao iz automobila, ali se zajedno s njim strovaljivao u ponor, dolazeći čas iznad, a čas ispod njega. Bila je to takva vratolomija kakvu nitko, pa ni najveći majstor akrobatike ne bi mogao preživjeti. Na kraju, kad su se i vozač i ostaci kabrioleta zaustavili dolje kraj potoka, već je na prvi pogled bilo vidljivo da je vozač mrtav; ogledalo ga je izbliza pokazalo, kako leži na leđima, a ukočene i staklaste oči gledaju mu nekud u nebo.

Još dok se sve to odvijalo, Boras osjeti kako mu se magli pred očima, a stvari počinju gubiti svoj zbiljski oblik. I kad je sve bilo gotovo, njegovu svijest prekrije potpuni mrak.